

Маја М. Анђелковић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

Тихон М. Ракићевић²

Манастир Студеница

Александар М. Стојановић³

Међународни центар за православне студије, Ниш

О РАДОСТОТВОРНОЈ ЖАЛОСТИ. ПРОБЛЕМ ПРЕВОЂЕЊА ИЗРАЗА ЖАЛОСТ И ПЛАЧ КОД ЈОВАНА ЛЕСТВИЧНИКА, СА ОСВРТОМ НА НАЈСТАРИЈИ ДЕЧАНСКИ И ХИЛАНДАРСКИ ПРЕВОД ЛЕСТВИЦЕ⁴

Као део опште монашке литературе, *Лествица* Јована Лествичника заузела је изразито важно место у развоју богословске мисли, византијске и старе српске књижевности, што је произлазило из могућности примене свевремености датих поука, нарочито с аспекта духовног узрастања и човековог непрестаног усавшавања. Прегледност појава које обликују аскетски живот, психолошка заснованост врлина и страсти, разматрање њихових узрока и проихођења, омогућавали су читаоцу *Лествице* Јована Лествичника сагледавање ступњевитости духовног усавшавања, али и јаснијег разумевања одређених појава и њихових корелација. Диференцијација жалости (туге) и плача (суза), одређивање њиховог порекла, те дефинисање радостотворне жалости постала је особит проблем у преводима *Лествице* са грчког на друге језике. На основу најстаријих сачуваних превода и преписа *Лествице* на српскословенски језик (Дечани 71, Хиландар 182), као и на основу Богдановићевог превода *Лествице* на савремени српски језик, може се закључити да је деликатност разликовања жалости и плача остала неразрешена, одн. да се њиховим неразликовањем не може постићи пуно разумевање Лествичникових поука, а самим тим ни узрочно-последичних веза различитих мистичких појава. Стога у раду доносимо и наш нов превод са грчког језика оних места *Лествице* која разматрају питање жалости (туге) и плача (суза), као и рашчитане истоврсне сегменте рукописа Дечани 71 и Хиландар 182, указујући

1 zmajce7@yahoo.com

2 tih.rakicevic@gmail.com

3 megalo.servos@gmail.com

4 Рад је део истраживања на пројекту 178018 *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

анализом на нужност разликовања предочених појава, особито радостотворне жалости, која није ништа друго до спознаја посете Божје благодати, те се као таква сврстава у појаве чије разумевање и доживљавање засигурно омогућава и оно духовно усавршавање које је императив Лествичникових поука.

Кључне речи: Јован Лествичник, *Лествица*, аскеза, богослужење, плач, туга, радостотворна жалост, Дечани 71, Хиландар 182

1. УВОД

Лествица Јована Лествичника део је опште монашке литературе, а по постојању у различитим традицијама, свакако једна од најраспрострањенијих и највише коришћених књига, чији су се фрагменти у форми интертекста нашли у бројним потоњим текстовима средњовековне књижевности и црквене литературе. Због карактеристичне свременисти Лествичникових поука, ова књига је истовремено постала и метафора сваковрсног духовног узрастања човека, те његове спремности на стална усавршавања. Писана је као одговор тада већ чувеног Јована Синајског (Лествичника) на молбу Јована Раитског да састави књигу којом ће објаснити монашки живот и подвизавање зарад спасења (уп. Bogdanović 2008: 23–24).⁵

Сходно тематици и практичним поукама, постоји велики број преписа и превода *Лествице*, почевши од 8. века. У својој драгоцености студији о *Лествици* Богдановић је утврдио да су најстарији преводи сиријски и словенски, те да у словенској рукописној традицији постоји 111 рукописа (Bogdanović 2008: 28–29), да би, на темељу његових резултата, својим обимним истраживањима Попова потом утврдила вишеструко већи број (уп. Ророва 2011: 435–443). Они су подељени у две редакције, а најстарији рукопис млађе (потпуније) редакције настао је „вероватно у Србији око 1370. год.” (Bogdanović 2008: 29), док Попова у словенској традицији разликује пет текстолошких група, међу којима и српски превод (Ророва 2011: 126). И на основу Богдановићевих резултата (уп. Bogdanović 2008: 30) и на основу за ову прилику релевантних каталога српских рукописа⁶, може се закључити да се до сада сачувани српски преводи могу датирати од 14. до 18. века. Велики временски распон постојања *Лествице* и велики број рукописа у различитим преводима и рукописним традицијама још једном потврђује да је *Лествица* била интезивно коришћена монашка литература која је имала веома важну улогу како у развоју теолошке мисли, тако и у развоју византијске, старе српске преводне и изворне књижевности.

5 Осим назива *Лествица*, књига је позната и под називима: *Лествица рајска*, *Духовне таблице*, *Подвижничке поуке*, а у ретким случајевима и: *Просветљење*, *Књига прошив Оригена*. И даље остаје отворено питање да ли ју је сам Лествичник именовано, бар оним основним називом *Лествица*, или је назив(е) накнадно добила у потоњим преписима. Уп. Bogdanović 2008: 24.

6 Уп. Bogdanović 1978: 102–244; Bogdanović 1982: 48–49; о хиландарским и осталим светогорским рукописима уп. Turilov, Moškova 2016.

Као богослужбена монашка литература, установљено је читање Лествичника за Први час Великог поста,⁷ а поред тога *Лествица* је имала и осведочен значај при састављању монашких типика, што се у Срба одразило и на самим почецима конституисања монашког устројства, и то најзначајнијих манастира – Студенице и Хиландара. У складу са *Евергеџидским типиком* као својим узором, *Студенички*⁸ и *Хиландарски типик*⁹ позивају се на Поуку Светог Лествичника у Глави 7, мада и у претходном делу – у Слову 4 *Студеничког*¹⁰ и *Хиландарског типика*¹¹ има упућивања на нама непознато место од Лествичника.¹² Једна деоница Главе 33 *Студеничког*¹³ и *Хиландарског типика*¹⁴ сачињена је према мисли Јована Лествичника, исказаној у његовој XXVI поуци.¹⁵ Као интертекст светоотачког порекла, Лествичникове поуке инкорпорирани су у текстове оба типика на исти начин на који је Св. Сава то учинио и у *Житију Св. Симеона*, као Првог слова *Студеничког типика* (уп. Anđelković 2019).¹⁶

2. О РАДОСТОТВОРНОЈ ЖАЛОСТИ И ПЛАЧУ У ЛЕСТВИЦИ

Као основна тема читавог посебног поглавља у *Лествици* се истичу жалост (туга) и плач.¹⁷ Њих карактерише да се могу наћи у квалитативно различитим позицијама, а што је условљено пореклом, одн. разлозима

- 7 Види: Dmitrijević 1895: 516 (red 32)–517 (red 2); Gautier 1982: 20, fn 12. Уз Лествичника се често читао и Теодор Студит, а преузимања његових текстова потврђена су и у *Студеничком* и *Хиландарском типик*у. О томе види у: Anđelković 2018: 17; Rakićević 2016: 179–208.
- 8 Sveti Sava 2018: 63 (srpski tekst), 425 (srpskoslovenski tekst, 15a). Види и Главу 9 (у: Sveti Sava 2018: 64–68). Наводи су према *Поуци IV* из *Лествице*. Упореди: Lestvičnik 1997: 35, 37; PG 88, 681B, 705C.
- 9 Sveti Sava 1995: 17 (srpskoslovenski tekst, 20r, redovi 31–34), 66 (srpski tekst).
- 10 Sveti Sava 2018: 56 (srpski tekst), 404 (srpskoslovenski tekst, rkp. str. 4b).
- 11 Sveti Sava 1995: 11 (srpskoslovenski tekst, 15r, redovi 9–12), 62 (srpski tekst).
- 12 Иако у тексту *Студеничког типика* Св. Сава недвосмислено упућује на Лествичника као извор, тај сегмент нисмо пронашли у *Лествици*, нити је тај навод пронашао Готје. Види: P. Gautier 1982: 22, fn 15.
- 13 Sveti Sava 2018: 91 (srpski tekst), 507 (srpskoslovenski tekst, 56a).
- 14 Sveti Sava 1995: 42 (srpskoslovenski tekst, 31r, redovi 18–28), 85–86 (srpski tekst).
- 15 Види: Lestvičnik 1997: 156, Pouka XXVI. Упореди: Lestvičnik 1997: 198–201, Pouka XXX. Види о томе у: Sveti Sava 2018: 91, nap. 146.
- 16 О интертекстуалности целокупног Житија Св. Симеона, види: Anđelković 2019, а посебно за интертекст светоотачког порекла: Anđelković 2019: 329, 331, 338–341. Кад је реч о светоотачком интертексту, важан сегмент чини и *Мала катихеза* 56 Теодора Студита, о чему в. Rakićević 2015a, 294–310; Rakićević 2015b, 451–469; Rakićević 2015c, 14–18; Rakićević 2016, 179–208; Rakićević 2017, 7–20. Поменуто интертекстуално место у *Студеничком типик*у налази се унутар пролога који има изражену оригиналност. О оригиналности видети: Rakićević 2019: 27–36. О патристичким цитатима као значајном интертексту в. Војовић 2009.
- 17 Треба истаћи да се као књижевни жанр плач јавља у византијској књижевности, а да је потом његово постојање запажено и у бројним текстовима старе српске књижевности. До сада јединствен преглед садржи се у Војовићевој *Анџологији плача* (уп. Војовић 2011).

њиховог настанка. У својој студији о лечењу духовних болести Ларше (Larše 2017: 176, 560) разликује два облика туге – као природну страст која омогућава покајање и као болест душе, а када је плач у питању, Јанарас (Janaras 2005: 191) добро запажа: „У тексту *Лествице* светог Јована предлаже се просветљеност расуђивања као претпоставка познања суза које су плод благодати, за разлику од 'природних и неблагоприятних суза'”. Бавећи се *мистичким појавама*, Димитрије Богдановић подсећа како Лествичник тугу убраја у страсти, док му је плач често показатељ бестрашћа. „У ствари, генеза плача преплиће се са генезом покајања и добрим је делом истоветна с њом” (Bogdanović 2008: 76). И што је још битније: „Плач је 'радостотворан' (χαροποιός).¹⁸ Он ствара радост, разрешавајући супротност између туге и весеља, између старог и новог човека, грешника и покајника” (Bogdanović 2008: 77)¹⁹.

Претходно истицање је у потпуном сагласју са чињеницом да у оквирима једног од најважнијих монашких подвига јесте *подвиж жалости*²⁰ и туге по Богу. Аскетска литература некада истиче да оваква *радостотворна жалост* или *туга* може да буде праћена плачем и сузама. Заправо, у корелацији су радостотворна жалост (туга) и плач (сузе) по Богу, који произлазе из покајања, јер „туга покајања не представља безизлазну жалост због индивидуалних сагрешења, него 'тугу која доноси радост', односно спознају богатства божанске благодати и лепоте лица Господњег.²¹ Чувствени израз ове двоструке спознаје јесте благодатни дар суза” (Janaras 2005: 194).

Имајући у виду значај подвига жалости, није изненађујуће што, иако туђиновање представља предуслов подвижништва, двоструко више простора од *Поуке III О туђиновању у Лествици* заузима *Поука VII О радостотворној жалости*.²²

18 Доноси утеху. Утеха је, на неки начин, већ предокушање вечног живота. Види: Gondikakis 1998: 41.

19 Код хришћана постоји сложен однос према болу и радости. Откако се у свету чула проповед Јеванђеља, сваки „здрави оптимизам” и свака „радост тела” су осуђени на пропаст (Šmetan 2004: 42). Али, бол хришћана претвара се у „радост у Богу”. То је „ново устројство (поредак) у новој твари” (Uspenski 1997: 225). У монашком животу треба да преовлађује есхатолошка радост. Хришћани имају радост истовремено са мученичким схватањем и уверењем. И поред спремности (а у случају монаха и јаке жеље и расположења) да страдају, да трпе и да се жртвују, па чак и да умру из љубави према Богу, хришћани не губе радост. Они таквим настројењем изражавају најдубље спонтане покрете сопствене душе и интимно богоискатељство. Радост мора да постоји, макар пролазили кроз многобројне смрти (2Кор 11, 23). Види: Arhimandrit Emilijan 2004: 225.

20 Види: *Συναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 805BC.

21 Богу треба да служимо „у радости”, ипак молитва треба да буде покренута болом. Види: Starac Pajsije 2005: 310. Бол има есхатолошки смисао. У Отк 19, 6–7 се види да, иако је Јагње заклано, преовлађује радостан тон есхатолошке химне јер се васпоставило Царство Божје. Види: Zizjulac 2004: 17.

22 *Ἰωάννου Συναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 801CD–817A.

Према Лествичнику, монашка „жалост је златни жалац душе, који свлачи (огољује) сваку приврженост и везу [са овим светом]”²³. Свети Лествичник монахе разврстава на оне „који у блаженој жалости још напредују”,²⁴ на оне „који су већ напредовали”²⁵ и на *савршене* тј. блажене.²⁶ „Извор суза после крштења већи је од крштења”.²⁷ „Кроз ово (извор суза) поново чистимо и оно (крштење). Да ово (извор суза) није човекољубиво даровано од Бога људима, стварно би били ретки, и тешко да би се и могли наћи, они који се спасавају.”²⁸

За Лествичника сам позив у монаштво у вези је са жалошћу (тугом): „Онај који нас је овамо позвао, позвао нас је, заиста, да жалимо над самима собом”²⁹. Ова жалост је у дубокој вези са плачем и иста је „делање (подвиг)”³⁰, те треба туговати „у осећању (дубини) срца”.³¹ Лествичник саветује: „Ако не тугујеш, тугуј због тога; а ако тугујеш, ридај још више”.³² Душа монаха кога је Бог посетио постаје „сузна и влажна и нежна”.³³

Ко достигне до оваквог ожалошћења, предстоји му борба да га сачува.³⁴ Лествичник саветује: „Чувај њу (богољубиву тугу) као зеницу ока [...] јер је велика моћ тога”.³⁵ Најбитније су оне сузе које потичу због „Бога”, „(туге) похвалне”, „љубави, сећања на смрт”.³⁶ Стога, „све наше сузе по Богу корисне” су.³⁷

23 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 801D: „Πένθος ἐστὶ κέντρον χρῦσειον ψυχῆς πάσης προσηλώσεως καὶ σχέσεως γυμνωθέν.”

24 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 804A: „Τῶν μὲν προκοπτόντων ἔτι ἐν τῷ μακαρίῳ πένθει...”

25 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 804A: „τῶν δὲ προκοψάντων...”

26 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 804A: „τῶν τελειωθέντων...”, „μακάριοι...”

27 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 804AB: „Μείζων τοῦ βαπτίσματος μετὰ τὸ βάπτισμα τῶν δακρῶν πηγὴ καθέστηκεν.”

28 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 804B: „Διὰ τοῦτου (τῆς πηγῆς τῶν δακρῶν) δὲ κάκεινο (τὸ βάπτισμα) ἀνακαθέρομεν· ὁ εἰ μὴ δεδωρητο φιλανθρώπως ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, σπάνιοι ὄντως καὶ δυσεύρετοι οἱ σωζώμενοι”.

29 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 805A: „Πάντως δὲ εἰς πένθος ἑαυτῶν ὁ Καλέσας ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐκάλεσε”.

30 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 805B: „πρὸς ἐργασίαν πένθους...”

31 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 808B: „Ὅσοι ἐν αἰσθήσει καρδίας πένθος ἐκτίσαντο...” (Они који су у осећању (дубини) срца изградили жалост...).

32 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 805C: „Εἰ μὲν οὐ πενθεῖς, διὰ τοῦτο πένθει· εἰ δὲ πενθεῖς, διὰ τοῦτο θρήνει μάλλον”.

33 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 805D: „Ὅταν ἡ ψυχὴ... δακρυώδης καὶ κάθυγρος καὶ ἡπία γένηται...”

34 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 804A: „Κρατῶν πένθους πάσῃ ἰσχύϊ κράτει” (Задобивши жалост, чувај [је] свом снагом).

35 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 808A: „Φύλαξον ταύτην (τὴν λύπην θεοφιλῆ) ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ... πολλὴ γὰρ ἡ ἰσχύς τοῦτου”.

36 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 808BC: „ἐκ Θεοῦ... ἐξ ἐπαινουμένης (λύπης)... ἐξ ἀγάπης, ἐκ μνήμης θανάτου”.

37 *Ἰωάννου Σιναιῖτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 808CD: „ἀπαντα τὰ κατὰ Θεὸν ἡμῶν δάκρυα ὠφέλημα...”

„Ко ходи у сталној жалости по Богу, његово свакодневно празновање се не прекида”.³⁸ Монах се облачи у „блажену и благодатну жалост као у венчаницу”.³⁹ „[...] Не пада, заиста, онај [монах] који чулним очима плави своје образе сећањем на смрт и на спотицања (грехове)”⁴⁰. „Сузе бола” потребне су тамо где је дошао грех. „У Адама, пре преступа, није било суза, као што их више неће бити ни после васкрсења, дакле, када се грех укине. Јер, тада ће побећи и бол, и туга и уздаха”⁴¹.

Монашка жалост је утешна: „жалост и такозвана туга, садрже у себи радост и весеље, као саће везано за мед!”⁴². „Такво умилење је дар Господњи”⁴³. Пост и сузе су украси и добре одлике монаха.⁴⁴ „[...] Тако и души која је пала нема друге утехе у часу изласка из тела, осим трудова грла (поста) и суза”⁴⁵. Лествичник учи да је код многих „жалост претеча блаженог бестрашћа”.⁴⁶ У бездану жалости „види се утеха, и чисто срце прима озарење. [...] Утеха је освежење болне душе, која, као неко малено дете, у исто време плаче у њој и ведро се смеши” јер „претвара сузе бола у сузе радости”.⁴⁷

„[...] Ко очевидно рида не засипа се уживањем нити славом”⁴⁸. „Жалост је бол, сазидана у души која се каје”⁴⁹. Ова жалост у најдубљој

38 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 808D: „Ὅστις ἐν πένθει διηνεκεὶ κατὰ Θεὸν πορεύεται, οὗτος καθ' ἡμέραν ἐορτάζων οὐ παύεται”

39 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 809A: „Εἴ τις τὸ μακάριον καὶ κεχαριτωμένον πένθος ὥσπερ διπλοῖδα νυμφικὴν ἐνεδύσατο...” (Ако се ко обукао у блажену и благодатну жалост као у венчаницу...). Израз ἡ νυμφικὴ διπλοῖς превели смо као *венчаница*. Овај израз је означавао древну свадбену хаљину која се двоструко обавијала око тела. Овде се подразумева младина венчаница, а не младожењина свадбена хаљина (јер је Бог Женик, а душа невеста).

40 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 809AB: „Ἀπτωτος δὲ ἀληθῶς ὁ τὰς ἑαυτοῦ παρειὰς τοῖς αἰσθητοῖς ὄμμασιν ἐκ μνήμησιν θανάτου καὶ πταισμάτων διηνεκῶς καταβρέχων τοῖς ζῶσι δάκρυσι”.

41 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 809C: „Ὅκ ἦν ἐν τῷ Ἀδάμ πρὸ τῆς παραβάσεως δάκρυον· ὥσπερ οὐδὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν λοιπὸν καταργουμένης τῆς ἀμαρτίας. Εἴπερ ἀπέδρα ὀδύνη τότε, λύπη καὶ στεναγμός”.

42 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 812A: „...πένθος, καὶ λύπη λεγομένη τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐφροσύνην ἔνδοθεν ὥσπερ μελικηρίω συμπλεγμένην κέκτηται”.

43 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 812A: „... Κυρίου δῶρον ἢ τοιαύτη κατάνυξις καθέστηκεν”.

44 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 813A.

45 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 813A: „...οὕτω καὶ ψυχῆς πεσοῦσης οὐκ ἔστι παραμυθία τις ἕτερα ἐν καιρῷ ἐξόδου, ὡς οἱ κόποι τοῦ λαίμου, καὶ τὸ δάκρυον”.

46 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 813A: „πρόδρομον ἐν πολλοῖς τῆς μακαρίας ἀπαθείας τὸ πένθος γέγονε”.

47 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 813C: „Ἄβυσσος μὲν πένθους παράκλησιν ἐθεάσατο, καθαρότης δὲ καρδίας ἐδέξατο ἔλλαμψιν... Παράκλησις ἐστὶν ἐνωδύνου ψυχῆς ἀνάψυξις, νηπίου δίκην ἐν αὐτῇ κλαυθμηριζομένης ἅμα καὶ φαιδρῶς μειδιώσης... ἐνωδύνον δάκρυον εἰς ἀνώδυνον θαυμασίως μεταποιήσασα”.

48 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 813D: „...καὶ οὐ μὴ προσχῆ ὁ ἐναργῶς θρηνῶν, τρυφῆ, ἢ δόξη”.

49 *Ἰωάννου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 813D: „Πένθος ἐστὶ πεποιωμένη ὀδύνη μετανοούσης ψυχῆς”.

је вези са Судом: „Нећемо бити окривљени, о ви (браћо), нећемо бити окривљени у [часу] изласка душе зато што нисмо чудотворили, нити зато што нисмо богословствовали, нити што нисмо постали созерца-тељи – него ћемо морати да дамо разлог (оправдање) Богу зашто нисмо непрестано туговали”⁵⁰.

3. ПРОБЛЕМ ПРЕВОЂЕЊА ИЗРАЗА ЖАЛОСТ (ТУГА) И ПЛАЧ У ЛЕСТВИЦИ

Проблеми превођења *Лествице* очигледно да су постојали у јужнословенској и руској рукописној традицији од настанка најстаријих превода, чему у прилог иде појава пратећих речника у бројним преписима (уп. Trifunović 1982), па чак и њихово самостално постојање унутар аскетских зборника (в. Ророва 2016: 29). Такође, временом се у српској традицији показала неуједначеност текста превода, те су потом светогорски монаси, по налогу деспота Ђурђа Бранковића, учинили редиговање српског превода, што је резултирало настанком *Браничевске Лествице*, и посведочено записом (1434. год) писара Давида (уп. Trifunović 1994: 247, 248).⁵¹

Предочена диференцијација жалости (туге) и плача (суза), одређивање њиховог порекла, те дефинисање радостотворне жалости постала је особит проблем у преводима *Лествице* са грчког на српскословенски језик, па и на савремени српски у новијем раздобљу. Наиме, иако је Димитрије Богдановић заиста изванредно превео *Лествицу* Светог Јована, морамо да приметимо како он најчешће преводи старогрчку именицу средњег рода πένθος (τὸ) као *плач*, а само понекад као *шуѓа*. У конкретном случају са овим се не можемо сложити јер ова реч, која је до данас задржала своје изворно значење, одвајкада је означавала *жалост* или *шуѓу* (λύπη) – дубока мука, велики душевни бол изазван неким губитком, најчешће смрћу блиске особе. Она се везује и за период када је неко у жалости после смрти блиске особе, дакле, када је неко рушан и избегава било какву врсту забаве. Свети Јован Лествичник упоређује црну монашку одећу управо са овим значењем речи πένθος: „Нека те чак и твоја одећа увери на делање (подвиг) жалости” (Πεισάτω σε πρὸς ἐργασίαν πένθους, καθὼς αὐτὸ σου τὸ ἔνδυμα).⁵²

Богдановић је, са друге стране, превео наслов седме главе *Лествице* (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους) као: „О плачу који доноси радост”⁵³,

50 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 816CD: „Οὐκ ἐγκληθησόμεθα, ὡ οὔτοι, οὐκ ἐγκληθησόμεθα ἐν ἐξόδῳ ψυχῆς, διότι οὐ τεθαυματοურήκαμεν· οὐδ' ὅτι οὐ θεολογήκαμεν· οὐδ' ὅτι θεωρητικοὶ οὐ γεγόναμεν, ἀλλὰ λόγον πάντως δώσομεν τῷ Θεῷ διότι ἀδιαλείπτως οὐ πεπενθήκαμεν”.

51 Запис писара Давида доноси драгоцене податке о начину настанка новог превода. Текст записа види у: Trifunović 1994: 248.

52 *Ἰωάννου Σιναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους), PG 88, 805BC. Напомињемо да Грци користе и данас ову реч у изразу „дан жалости” (εθνικό πένθος – у буквалном преводу: национална жалост).

53 *Lestvičnik* 1997: 72, Pouka VII.

са чим се, такође, не можемо сложити. Овде се, дакле, ради о једном од најважнијих израза монашке, аскетске и духовне литературе, али и хришћанске етике, психологије и антропологије, па се тај израз мора разјаснити. Православни богослови, у задњих тридесетак година, овај израз преводе као *радостотворна туга*, што је доста тачније.⁵⁴ Дакле, говоримо о жалости (или тузи) која твори, која ствара радост. Следећи монашку литературу и православно учење, наглашавамо да се реч *πένθος* не може превести само као *плач*, јер она има шире значење. Радостотворна жалост је стање у ком треба да се непрестано налази сваки хришћанин, а посебно монаси. Оно понекад доноси и плач, али не увек. Изузетно су ретки и међу монасима они који имају дар непрестаног плача, будући да је то индивидуални дар од Бога. Најкраће речено, радостотворна жалост је, са једне стране, жалост и туга због сопствене грешности и недостојности пред Богом, често и туга због неправди у овом свету, али, са друге стране, то је и радост спасења, осећање благодати Божје, утехе Духа Светога, која није од овога света, и која је предукус вечног и блаженог живота у Царству Небеском.⁵⁵

Богдановићев делимично непрецизан превод у овим случајевима врло вероватно да је делом и последица непостојања предочене диференцијације жалости (туге) и плача (суза) чак и у најстаријим сачуваним преводима *Лествице* у оквирима српског рукописног наслеђа. Поређењем рукописа Дечани 71 (1350/60. год)⁵⁶ и Хиландар 182 (трећа четвртина XIV века)⁵⁷, може се закључити да се неретко плач појављује уместо жалости (туге) која као таква постоји у *Лествици* на грчком језику. Стога у табели доносимо сегменте *Лествице* на грчком језику (према *Patrologia Graeca*), наш превод на савремени српски и истоверне сегменте најстаријег сачуваног дечанског (Дечани 71) и хиландарског (Хиландар 182) рукописа.⁵⁸

54 Види: Mitropolit Amfilohije, *Pogrebno slovo Patrijarhu Pavlu*, <http://www.spc.rs/eng/node/6790>, 7. 7. 2018.

55 Иначе, за овај израз најуже је везана и реч *χαρμολύπη* (ή), коју је Богдановић правилно превео као *радосна туга* (*Lestvičnik* 1997: 73, *Pouka VII*; *Ἰωάννου Συναΐτου*, Κλίμαξ, Λόγος Ζ' (Περὶ τοῦ χαρολοιοῦ πένθους), PG 88, 804B). Реч *χαρμολύπη* се користи и данас у Грчкој, не само у црквеној терминологији, већ и у књижевности, поезији и музици. Места где је Д. Богдановић употребио реч плач, а где ми преводимо као жалост или туга су следећа: *Lestvičnik* 1997: 28, *Pouka III*, *Lestvičnik* 1997: 72–73, 81, *Pouka VII*.

56 О рукопису види каталожки опис: Bogdanović 1982: 48.

57 О рукопису види каталожки опис: Bogdanović 1978: 103; Turilov, Moškova 2016: 168.

58 У табели је након сваког одељка грчког и српскословенског текста назначен извор (одељак у PG; рукописна пагинација).

Лествица – грчки текст Ἰωάννου Σιναΐτου, Κλίμαξ, Λόγος Ζ΄, Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους, PG 88, 801CD–817A	Лествица – превод на српски	Дечани 71	Хиландар 182
Περὶ τοῦ χαροποιοῦ πένθους (PG 88, 804B)	О радостотворној жалости	Ὁ радостотворнѣмъ плачн· слово ·ζ̣· (586)	Ὁ радостотворномъ плачн, ст(ε)пнь ·ζ̣· (82a)
Ἡ οὕτως· πένθος ἐστὶ κέντρον χρύσεον ψυχῆς πάσης προσηλώσεως καὶ σχέσεως γυμνωθέν· καὶ ἐν ἐπισκοπῇ καρδίας ὑπὸ τῆς ὀσίας λύτης καταπηχθέν (PG 88, 801D)	Или овако: жалост је златни жалац душе, који је огољен од сваке [земаљске] привржености и везе, [а] забоден је од богопосвећене туге ради надгледања срца.	плачь есть, остень златъ д(оу)ши въського пригвожденїа и любве ѡбнажень· и въпрїсѣщенни ср[ъ]д[ъ]чнѣмъ ѡт[ъ] пр[ε]п[ο]д[о]бнѣмъ печали сътворъженъ· (586)	Или сице, плачь ис(ть) остень златъ д(оу)ше, всакого пригвожденїа и ѡдръжання ѡбнажень· и въ посѣщенїи ср[ъ]д[ъ]ца, ѡт[ъ] прѣподобнїе печали въдрѡужень· (82a)
Τῶν μὲν προκοπτόντων ἔτι ἐν τῷ μακαρίῳ πένθει ἰδίωμα ἢ ἐγκράτεια καὶ σιωπῇ τῶν χειλέων (PG 88, 804A)	Својство оних који у блаженој жалости још напредују је уздржање и ћутање усана.	Ὁῦспѣващїмъ оубо еще на блаженѣмъ плачн, свонство, въздръжанїе· ѡбгнїе оустнама· (59a)	прѣспѣваюцимъ оубо еще въ бл(а)женом(ъ) плачн, свонство въздръжанїе· и ѡбгнїе оустень· (82a–82b)
Κρατῶν πένθους πάση ἰσχυῖ κράτει (PG 88, 804A)	Задобивши жалост, чувај [је] свом снагом.	дръжж плачь, крѣпостїа въсеж дръжн· (59a)	дръже плачь, всакою крѣпостїю дръжн· (82b)
Οὐκ ἔστιν ἡμῖν, ὦ οὔτοι, ἐνταῦθα ἢ τοῦ γάμου κλησис, οὐκ ἔστιν, οὐκουν· πάντως δὲ εἰς πένθος ἑαυτῶν ὁ Καλέσας ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐκάλεσε (PG 88, 805A)	Није нам, о ви (браћо), овде свадба на коју смо позвани. Није, никако! Онај који нас је овамо позвао, призвао нас је, заиста, да жалимо над самима собом.	Нѣс(ть) намъ ѿ пр[ε]п[ο]добнїи зде брачнаго званїа· да оубо въсько на плачь нашъ възвавын нас(ъ) зде поз(в)а· (60b)	Нѣс(ть) намъ ѡ си зде брачное званїе· да оубо всако на плачь нашъ възвавы нас(ъ) зде позва· (84a)

<p>Πεισάτω σε πρὸς ἐργασίαν πένθους, κὰν αὐτό σου τὸ ἔνδυμα. Πάντες γὰρ οἱ νεκροὺς θρηνοῦνες, μέλανα περιβάλλονται (PG 88, 805BC)</p>	<p>Нека те чак и твоја одећа увери на делање (подвиг) жалости. Јер сви који оплакују мртве, облаче се у црно.</p>	<p>Да прииждаетта на творенїе плача, понѣта твоа одежда· вѣси бо мрѣтвецъ плачащен са, въ трѣно облачатса· (61a)</p>	<p>да приноудитъ текъ дѣланню пл(а)ча, понето твоє одѣяннїе· вси бо иже мрѣтвецъ плачущен се, въ трѣна одѣяннїе облачат[ъ] се· (84б)</p>
<p>Εἰ μὲν οὐ πενθεῖς, διὰ τοῦτο πένθει· εἰ δὲ πενθεῖς, διὰ τοῦτο θρήνει μάλλον, ὅτι ἐξ ἀπόνου τάξεως εἰς ἐπίπονον ἑαυτὸν κατήγαγες διὰ τῶν σῶν πταισμάτων (PG 88, 805C)</p>	<p>Ако ниси жалостан, буди жалостан због тога; а ако си жалостан, ридај још више, зато што си свео себе са безболног положаја на веома болан.</p>	<p>аще оубо плачешн са, того ради плачн· аще ли не плачешн са, того ради кричн плаче, јако ѿт[ъ] бестроудна чинна въ трюуденъ сам са съведе грѣховъ свонхъ ради· (61a)</p>	<p>Аще оубо плачешн, сего ради плачн· аще ли не плачешн, сего ради плаче рыдан· јако ѿт[ъ] бестроудна чинна въ трюудни себе свель кси твонх(ъ) ради прѣгрѣшенїн· (84б–85a)</p>
<p>Φύλαξον ταύτην (τὴν λύπην θεοφιλῆ) ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ ἄχρισ οὐ ὑποχωρήση· πολλή γὰρ ἡ ἰσχύς τούτου, ὑπὲρ τὴν τοῦ ἐξ ἡμετέρας σπουδῆς καὶ ἐπινοίας προσγινομένου (PG 88, 808A)</p>	<p>Чувај њу (богољубиву тугу) као зеницу ока, док се не повуче. Јер је велика моћ овога, већа од онога што је настало од нашег труда и наума.</p>	<p>схрани јако зѣницѣ ока, донелѣже не ѿтндеть· многа бо крѣпость сего плаче прикыважцаго ѿт[ъ] нашего спѣха и оумышленїа· (61б)</p>	<p>схрани сню јако зѣницоу ока· дондѣ же ѿтндеть· многа бо оумилѣннїа сего крѣпост(ъ)· плаче кже ѿт[ъ] нашего потыщаннїа, и оумышленнїа прикывшнїа· (85б)</p>
<p>Ὅστις ἐν πένθει διηκεῖ κατὰ Θεὸν πορεύεται, οὗτος καθ' ἡμέραν ἑορτάζων οὐ παύεται. Ὡς σωματικῶς ἑορτάζων οὐ παύεται, τοῦτον πένθος αἰώνιον μέλλει διαδέχεσθαι (PG 88, 808D)</p>	<p>Ко ходи у сталној жалости по Богу, његово свакодневно празновање се не прекида. Онај [пак] који празнује [само] телесно, примиће ону вечну жалост.</p>	<p>Иже въ плачн присиѣмъ б(о)га ради ходитъ, снн по вса д(ъ)ни празноуѣ не потнваетъ· а иже тѣлеснѣ празноуѣ не прѣстаеть, того плачь вѣчнын хоцеть прїагн· (62б–63a)</p>	<p>Иже въ плачн всегдашнем(ъ) по б(о)зѣшествоуѣтъ, съѣ на всакъ д(ъ)нь празноуѣ не прѣстаиеть· а иже тѣлеснѣ празноуѣ не прѣстаиета, сего хоцеть плачь вѣчни прѣѣгн· (86б–87a)</p>

<p>Εἷ τις τὸ μακάριον καὶ κεχαρητωμένον πένθος ὡσπερ διπλοῖδα νυμφικὴν ἐνεδύσατο, οὗτος τὸν τῆς ψυχῆς πνευματικὸν ἐγνώρισε γέλωτα (PG 88, 809A)</p>	<p>Ако се ко обукао у блажену и благодатну жалост као у венчаницу,⁵⁹ он је познао духовни смех душе.</p>	<p>Иже блаженныѣ и ѡбладованныѣ плачѣмъ такы въ сог҃оубѣж рнзж зѣтѣскъ ѡблѣче сѧ, снн д(оу)шєквынн позна смѣхъ. (63a)</p>	<p>Ише кто бл(а)женныѣ и ѡбладованныѣ плачѣмъ, такоже ѡдеждею женншкою ѡдѣта се. съѣ жеже д(оу)ше д(оу)ховнн позна смѣхъ. (87a)</p>
<p>Εγὼ δὲ καὶ αὐτὴν τὴν τῆς κατανύξεως ποιότητα ἐννοῶν ἐξίσταμαι· πῶς δὲ πένθος, καὶ λύπη λεγόμενη τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐφροσύνην ἔνδοθεν ὡσπερ μελικηρίῳ συμπεπλεγμένην κέκτηται (PG 88, 812A)</p>	<p>Но, размишљајући о самој каквоћи умиљења, ја се чудим: Како, пак, жалост и такозвана туга, садрже у себи радост и весеље, као саће везано за мед?!</p>	<p>аз[ъ] же и того пооуѡрзєнїѧ качьство, чюждж сѧ помышлѣж. како оубѡ плачь и печѧли гл(аго)лемѣ, радость и веселїе лѧтрѣдоу҃ тако пчель сжть съплетєнь нмлат(ъ). (64б)</p>	<p>азъ же и самое то оумнїеннїѧ качьство разоумѣїе, оужасѧю се, како плачь и печѧль г(лаго)лїеѧ, радос(тъ) и веселїе вьноу҃трѣ юдоу҃. такоже медъ съ тоу҃ съприплетєнно нмоу҃гъ. (88б)</p>
<p>Πρόδρομον ἐν πολλοῖς τῆς μακαρίας ἀλαθείας τὸ πένθος γέγονε, προευτρεπίσαν, καὶ προσαρῶσαν, καὶ ἀναλώσαν τὴν ὕλην (PG 88, 813A)</p>	<p>Код многих је жалост постала претеча блаженог бестрашња, која унапред припрема и унапред мете, и уништава вештаство [греха].</p>	<p>прѣд[ъ]тєнїеѣмъ мнозѣмъ блаженнааго бєстр(а)стїѧ плачь бы· прооуготовавын и погоубвынн и разорнкынн вєшь. (66a)</p>	<p>пр[ѣ]дѧта вь многыхъ бл(а)женнаго бєстр(а)стїѧ, плачь быс(тъ). прѣдоуготовава и прѣд[ъ]пометь, и нзнорнкы вєшь. (90б)</p>
<p>Ἄβυσσος μὲν πένθους παράκλησιν ἐθεάσατο, καθαρότης δὲ καρδίας ἐδέξατο ἕλλαμψιν (PG 88, 813C)</p>	<p>У бездану жалости види се утеха, и чисто срце прима озарење.</p>	<p>Бєздань оубѡ плачь, оутѣшенїѧ оузрѣ· чїстота же ср[ъ]д[ъ]чїѧа, прїѧ просвѣщенїе. (66a)</p>	<p>Бєз[ъ]днѧ оубѡ плача, оутѣшенїе оузрѣ· чїстота же ср[ъ]д[ъ]чїѧѧ прїеѣтъ просвѣщенїе. (90б)</p>

59 „Ако се ко обукао у блажену и благодатну жалост као у венчаницу...” Израз њ нυμφική διπλοῖς превели смо као *венчаница*. Овај израз је означавао древну свадбену хаљину која се двоструко обавијала око тела. Овде се подразумева младина венчаница, а не младожењина свадбена хаљина (јер је Бог Женик, а душа невеста).

<p>Πένθος ἐστὶ πεποιωμένη ὀδύνη μετανοούσης ψυχῆς, καθ' ἡμέραν ὀδύνας ὀδύνας προστιθεῖσα, ὡς ἡ τίκτουσα καὶ ὀδύνουσα (PG 88, 813D)</p>	<p>Жалост је (за стално) сачињена бол душе која се каје, и сваки дан додаје бол на бол, као [жена] која рађа и мучи се.</p>	<p>плачь есть, разгнала сѧ болѣзнь кѣ болѣзньи прилагажши· такы раждажши н вѣ зѧалѣжши· (67a)</p>	<p>Плачь ес(ть) въкачѣствѧе на болѣзнь каюцѣеєє д(оу)ше· по все д(ь)ни болѣзньи болѣзнемь приложивши· такоже раждающиѧи н болѣзнии· (91б)</p>
<p>Οὐκ ἐγκληθισόμεθα, ὧ οὗτοι, οὐκ ἐγκληθισόμεθα ἐν ἐξόδῳ ψυχῆς, διότι οὐ τεθλαματουργήκαμεν· οὐδ' ὅτι οὐ θεολογήκαμεν· οὐδ' ὅτι θεωρητικοὶ οὐ γεγόναμεν, ἀλλὰ λόγον πάντως δώσομεν τῷ Θεῷ διότι ἀδιαλείπτως οὐ πεπενθήκαμεν (PG 88, 816CD)</p>	<p>Нећемо бити окривљени, о ви (браћо), нећемо бити окривљени у [часу] изласка душе зато што нисмо чудотворили, нити зато што нисмо богословствовали, нити што нисмо постали созерцатељи – него ћемо морати да дамо разлог (оправдање) Богу зашто нисмо непрестано били жалосни.</p>	<p>Не ωгрѣхουни[ь] сѧ ω прѣп[о]добнии не ω грѣхου нл сѧ вѣ исходе д(оу)шныи, понеже нечюдо дѣнствовахом[ь]· ни зане, не б(о)гословихомь· ни понеже прозорливи не быхомь, нж слово въсѣко дамы б(огосло)ви (sic!), зане бес[ь]прѣстани не плакахомь ·· (68a)</p>	<p>Не ωгрѣшнмъ се ω(тъ) сѧ не ωгрѣшнмъ се въ исходе д(оу)ше, занѧже(е) нечюдо творихом[ь]· ниже занѧ не б(о)гословихомь· ниже занѧ в[н]днтелни не быхомь· нь сл(о)во всако дамы б(ог)оу, занѧ беспрѣстани не плакахомь· (92б–93а)</p>

4. ЗАКЉУЧАК

Као део опште монашке литературе, *Лествица* Јована Лествичника заузела је изразито важно место у развоју богословске мисли, што се потврђује њеним постојањем у бројним преводима и преписима различитих рукописних традиција. Истовремено је *Лествица* имала значајан удео у стварању нових дела, када су мањи или већи сегменти Лествичникових поука као интертекст преузимани и бивали инкорпорирани у жанровски веома различита дела, а што је произлазило из могућности примене свевремености датих поука, нарочито с аспекта духовног узрастања и човековог непрестаног усавршавања.

Прегледност појава које обликују аскетски живот, психолошка заснованост врлина и страсти, разматрање њихових узрока и проихођења, омогућавали су читаоцу сагледавање ступњевитости духовног усавршавања, али и јаснијег разумевања одређених појава и њихових корелација. Једна од примарних појава јесте покајање, које не само да јасно позиционира страсти и бестрашће, грех и спознају Бога, него

истовремено дефинише могућност оксиморонских појава које нису изражене тек само на књижевно-теоријском плану, у смислу одлика старе књижевности. Као репрезентативан пример намеће се *радостішворна жалости* која кореспондира са плачем по Богу, а чему је покајање нужен предуслов.

Диференцијација жалости (туге) и плача (суза), одређивање њиховог порекла, те дефинисање радостотворне жалости постала је особит проблем у преводима *Лествице* са грчког на друге језике. На основу најстаријих сачуваних превода и преписа *Лествице* на српскословенски језик (Дечани 71, Хиландар 182), као и на основу Богдановићевог превода *Лествице* на савремени српски језик, може се закључити да је деликатност разликовања жалости и плача остала неразрешена, одн. да се њиховим неразликовањем не може постићи пуно разумевање Лествичникових поука, а самим тим ни узрочно-последичних веза различитих мистичких појава.

Нашим новим преводом са грчког језика оних места *Лествице* која разматрају питање жалости (туге) и плача (суза), а за које смо у досадашњим преводима утврдили преводилачке грешке, указали смо на нужност разликовања предочених појава, особито радостотворне жалости, која није ништа друго до спознаја посете Божије благодати, те се као таква сврстава у појаве чије разумевање и доживљавање сигурно омогућава и оно духовно усавршавање које је императив Лествичникових поука.

Извори

- Lestvičnik 1997: Свети Јован Лествичник, *Лествица*², Друго, исправљено издање, Превео са старогрчког Димитрије Богдановић, Хиландарски путокази бр. 5, Манастир Хиландар.
- PG: Ἰωάννου Σιναΐτου, Κλίμαξ, Λόγος Ζ', Περὶ τοῦ χαροποῦ πένθους, *Patrologia Graeca* 88, 801CD–817A.
- Рукопис Дечани 71, 1350/60. год, Манастир Дечани
- Рукопис Хиландар 182, Трећа четвртина XIV века, Манастир Хиландар, друге сигнатуре: S 98; Sa 249; T 279.
- Sveti Sava 1995: Sveti Sava, *Hilandarski tipik, Rukopis CHIL AS 156*, Prir. D. Bogdanović. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Zavod za međunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju Srbije.
- Sveti Sava 2018: Свети Сава, *Студенички типик / Saint Sava, The Studenica Typikon / Святой Савва, Студеницкий типикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, Студеница: Манастир Студеница.

Литература

- Andelković 2018: M. Анђелковић, *Студенички типик* Светог Саве, у: Свети Сава, *Студенички типик / Saint Sava, The Studenica Typikon / Святой Сава, Студенички типикон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, Студеница: Манастир Студеница, 13–25.
- Andelković 2019: M. Andelković, Savino *Žitije Svetog Simeona* i intertekstualnost, Niš: *Crkvene studije* 16/1 (Тематски број о Светом Сави), 329–346.
- Arhimandrit Emilijan 2004: Arhimandrit Emilijan, iguman manastira Simonopetre, *Pečat istiniti. Pouke i reči*, Manastir Žiča.
- Bogdanović 1978: D. Bogdanović, *Katalog ćirilskih rukopisa manastira Hilandara*, u: D. Bogdanović, *Katalog ćirilskih rukopisa manastira Hilandara / D. Medaković, Stare štampane knjige manastira Hilandara*, Beograd: SANU, 7–813.
- Bogdanović 1982: D. Bogdanović, *Inventar ćirilskih rukopisa u Jugoslaviji (XI–XVII veka)*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, I odeljenje, knjiga XXXI, Beograd: SANU.
- Bogdanović 2008: D. Bogdanović, *Jovan Lestvičnik u vizantijskoj i staroj srpskoj književnosti*, Banja Luka: Romanov.
- Bojović 2009: D. Bojović, Ponavljanje patrističkih citata u srpskoj crkvenoj književnosti, *Philologia Mediana*, god. 1, br. 1, 39–47.
- Bojović 2011: *Antologija plača (od Svetog Save do Patrijarha Pajsija)*, Izbor, predgovor i propratni tekstovi D. Bojović, Beograd: Prosveta.
- Gautier 1982: P. Gautier, Le Typicon de la Théotokos Évergétis, *De la Revue des Études byzantines*, tome 40, Paris, 5–101.
- Dmitrijevski 1895: А. Дмитриевский, *Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотекахъ православногъ востока*, томъ I, Типикъ, част первая, Памятники патриаршихъ уставовъ и ктиорские монастырские Типиконы, Киевъ.
- Gondikakis 1998: V. Gondikakis, Sveta Liturgija, *otkrivenje nove tvari – Elementi liturgijskog doživljavanja tajne jedinstva u Pravoslavnoj Crkvi*, sa grčkog preveo Episkop bački Dr Irinej, Novi Sad: Beseda.
- Larše 2017: Žan-Klod Larše, *Lečenje duhovnih bolesti. Uvod u asketsku tradiciju Pravoslavne crkve*, ur. D. Bojović, S. Orlović, Niš, Beograd: Međunarodni centar za pravoslavne studije, Službeni glasnik.
- Porova 2011: Т. Г. Попова, Лествица Иоанна Синайского в славянской книжности, Саарбрюкен.
- Porova 2016: Т. Г. Попова, Сербские рукописи Лесвицы Иоанна Синайского (XIV в.), *ПКЖИФ*, 82, 19–36.
- Rakićević 2015a: T. Rakićević, Zapovesti Svetog Save monasima Studenice (1206/7) u odnosu na uzor, *Bogoslovlje*, 1, 294–310.
- Rakićević 2015b: T. Rakićević, Pitanje raščitavanja jednog mesta u: *Žitiju Svetog Simeona od Svetog Save*, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 152 (3/2015), 451–469.
- Rakićević 2015c: T. Rakićević, Šta je čitao Sveti Sava u Studenici 1206/7. godine?, *Pravoslavlje, Novine srpske Patrijaršije*, 1149, 14–18.

- Rakićević 2016: T. Rakićević, Eshatološka vizija Teodora Studita (Hilandar 387) u Ktitorskom žitiju Tipika Manastira Studenice (IX H 8 [Š 10]), Beograd: ZRVI, 53, 179–208.
- Rakićević 2017: T. Rakićević, Nastanak završnog dela Savinog Žitija Svetog Simeona u svetlu Hilendarskog rukopisa br. 387, *Hilandarski zbornik*, 14, 7–20.
- Rakićević 2019: T. Rakićević [Arhimandrit], Ideologija bratstva Svetog Save, Niš: *Crkvene studije*, 16/1 (Tematski broj o Svetom Savi), 27–36.
- Starac Pajsije 2005: Starac Pajsije Svetogorac, *Poslanice*, Vranje: Manastir Sv. prvomučenika i arhidakona Stefana.
- Trifunović 1982: Đ. Trifunović, Rečnik uz srpske prepise *Lestvice*. Prilog poznavanju srpske srednjovekovne leksikografije, *Južnoslovenski filolog*, 38, 79–87.
- Trifunović 1994: Đ. Trifunović, Stara srpska književnost. Osnove, Beograd: Filip Višnjić.
- Uspenski 1997: Л. Успенский, *Богословие иконы православной Церкви*, Москва: Братство во имя св. блгв. князя Александра Невского.
- Šmeman 2004: A. Šmeman, *Za život sveta*, Sveta Gora Atonska: Manastir Hilandar.
- Zizjulas 2004: J. Zizjulas, Evharistija i Carstvo Božije, *Beseda*, knjiga 6, Novi Sad, 5–40.
- *
- Mitropolit Amfilohije, *Pogrebno slovo Patrijarhu Pavlu*, <http://www.spc.rs/eng/node/6790>, 7. 7. 2018.

Maja M. Anđelković
Tihon M. Rakićević
Aleksandar M. Stojanović

ABOUT JOY-MAKING MOURNING. THE PROBLEM OF
TRANSLATING THE EXPRESSIONS *MOURNING* AND *WEeping* IN
THE WORKS OF JOHN OF THE LADDER, WITH REFERENCE TO
THE OLDEST TRANSLATIONS OF *THE LADDER OF DIVINE ASCENT*
BY THE DEČANI AND CHILANDAR MONASTERIES

Summary

As part of the general literature for monks, *The Ladder of Divine Ascent* by John of the Ladder, has taken an extremely significant place in the development of theological thinking, Byzantine and old Serbian literature, which has resulted from the possibility of implementing the timelessness of the given morals, particularly from the aspect of spiritual growth and incessant advancement of mankind.

The explicitness of the phenomena forming the ascetic life, the psychological basis of virtues and passions, analysis of their causes and consequences have enabled readers of *The Ladder of Divine Ascent* by John of the Ladder to conceive the graduality of spiritual advancement, but also to get a clearer understanding of certain phenomena and their correlations.

The differentiation between mourning (sorrow) and weeping (tears), determination of their origin, thus definition of the joy-making mourning has become a specific problem in the translations of *The Ladder of Divine Ascent* from the Greek language into other languages.

Based on the oldest saved translations and transcripts of *The Ladder of Divine Ascent* into the Serbo-Slavonic language (Dečani 71, Chilandar 182) and based on Bogdanović's translation of *The Ladder of Divine Ascent* into the modern Serbian language, it is possible to conclude that the delicacy of distinguishing between mourning and weeping has remained unsolved, i.e. that by failing to make a distinction between the two it is not possible to achieve full understanding of St. John's morals nor of the causal-consequential link of the different mystic phenomena.

Thus, we also bring in this work our new translation from the Greek language of those places in *The Ladder of Divine Ascent* dealing with the question of mourning (sorrow) and weeping (tears) as well as transcribed segments of the same kind Dečani 71 and Chilandar 182, pointing out by analysis to the necessity of making a distinction between the above mentioned phenomena, particularly of the joy-making mourning, which is nothing else but a recognition of God's blessing and is as such classified among phenomena, the understanding and experience of which certainly enable also the spiritual advancement which is the imperative of St. John's morals.

Keywords: John of the Ladder, *The Ladder of Divine Descent*, asceticism, worship, weeping, sorrow, joy-making mourning, Dečani 71, Chilandar 182

Примљен: 16. новембар 2018. године
Прихваћен: 23. новембар 2018. године